

[Γραμματικές της νέας Ελληνικής]

Μπαμπινιώτης, Γ. & Π. Κοντός. Συγχρονική γραμματική της κοινής νέας ελληνικής.

Γιώργος Παπαναστασίου

H. Eideneier: *Byzantinische Zeitschrift* 62(1969): 83-86

Για να συλλάβει κανείς τη *γλωσσική πραγματικότητα* της νεοελληνικής γλώσσας σε μια γραμματική, οφείλει, σύμφωνα με τους συγγραφείς, να την εξετάσει *συγχρονικά*. Ο συγχρονικός τρόπος σκέψης (παρ)ακολουθεί τη μορφή και τη λειτουργία των γλωσσικών στοιχείων κατά τη διαπλοκή τους στη σύγχρονη φάση της γλώσσας (σελ. 6), χωρίς να ανατρέχει στις ιστορικές καταβολές και την εξέλιξή της, όπως κάνει η *ιστορική* (*διαχρονική*) οπτική. Οι συγγραφείς επιθυμούν όχι μόνο να αποστασιοποιηθούν από τις παραδοσιακές έννοιες της λόγιας (καθαρεύουσας) και της λαϊκής (δημοτικής) γλώσσας, αλλά και να απεμπλακούν με αυτόν τον τρόπο από τη «μεικτή» γλώσσα που προκύπτει από τις δύο παραπάνω. Σκοπός τους είναι να παραθέσουν, αν όχι όλα, τα περισσότερα γραμματικά φαινόμενα που παρατηρούνται και όντως υφίστανται στη «νεοελληνική κοινή», χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η συχνότητα και ο τρόπος της εκάστοτε γλωσσικής χρήσης.

Το πείραμα αυτό -γιατί για πείραμα πρόκειται- είναι μέχρι τούδε καινούργιο, τη στιγμή που παραδοσιακές γραμματικές και διδακτικά βιβλία της νεοελληνικής, να μεν δεν θέλουν ή δεν μπορούν να αποδεσμευτούν από τη διγλωσσία (από τον γερμανόφωνο χώρο ας αναφερθούν τα βιβλία των G. Soyter, *Γραμματική και αναγνωστικό της νεοελληνικής λαϊκής και γραπτής γλώσσας*, 6η έκδοση, Wiesbaden 1963, και M. Moser-Philtsou, *Διδακτικό βιβλίο της νεοελληνικής λαϊκής [δημοτικής] γλώσσας*, 4η έκδοση, Μόναχο 1966), αλλά τουλάχιστον την αναγνωρίζουν ως γεγονός και διαχωρίζουν -επίσης ξεκάθαρα- τις δύο γλώσσες. Η διγλωσσία αυτή λοιπόν, αν πει κανείς ότι δεν απορρίπτεται εντελώς από τους συγγραφείς (υφίσταται όπως λένε χαρακτηριστικά «κατά την άποψιν μερικών», σελ. 5), γίνεται κατανοητή μόνο ως ζήτημα ύφους. Στην πραγματικότητα, οι συγγραφείς φαίνεται να πιστεύουν σε μια *ενιαία νεοελληνική κοινή*, η οποία δεν είναι ούτε δημοτική ούτε καθαρεύουσα, ούτε μεικτή γλώσσα, αλλά ένα ιδιαίτερο δημιούργημα, το οποίο τους απασχόλησε στο προκείμενο βιβλίο· αυτή τη γλώσσα παρουσιάζουν ως αντικείμενο διδασκαλίας.

Οι σκέψεις αυτές έχουν σημασία, όταν η συγχρονική οπτική επισκόπησης μιας γλώσσας περιορίζεται στη συγκέντρωση και αντιπαράθεση των γλωσσικών φαινομένων (ούσα με τον τρόπο αυτόν και καρποφόρα). Αν όμως προχωρήσει κανείς ένα βήμα και ονομάσει τη γλώσσα που αποτελείται από αμέτρητα μεμονωμένα φαινόμενα *ενιαία* ή *κοινή* με τη βούληση μάλιστα να τη διδάξει ως *κοινή*, αξίζει να εξετάσει με προσοχή γιατί κάτι τέτοιο είναι αδύνατο με βάση τη λογική.

Ας δούμε λοιπόν καταρχήν -αφήνοντας προς το παρόν το ίδιο το περιεχόμενο- τη γλώσσα της γραμματικής αυτής, με δεδομένο ότι το εν λόγω βιβλίο οφείλει να δώσει ζωή σε μια τεχνητή γλώσσα. Ίσως δεν προκαλεί τόση έκπληξη η διαπίστωση ότι η Εισαγωγή, το μοναδικό εκτενές ομοιογενές μέρος του βιβλίου, είναι γραμμένη στην πατροπαράδοτη γλώσσα των λογίων («η συνήθης, έστω και απλουστερά, επιστημονική γλώσσα», όπως οι ίδιοι οι συγγραφείς την αποκαλούν στη σελ. 8) και ότι για το υπόλοιπο βιβλίο η «κοινή νεοελληνική» (sic σελ. 8) είναι μια γλώσσα *μεικτή* που τείνει προς την καθαρεύουσα (βλ. *στην γλώσσα, μεν ... , δε... <passim>, αοριστολογικώς* (σελ. 31), *επιθετικώς, ουσιαστικώς* (σελ. 32), *πλην της περιπτώσεως* (σελ. 37), *ενάρθως* (σελ. 45), *περιφραστικώς* (σελ. 47), *κάθε μέσης μορφώσεως Έλληνας* (σελ. 55), *λογίας προελεύσεως* (σελ. 107), *φορεύς τόνου* (σελ. 152), *δευτερευόντως* (σελ. 159), *διαφοροποιήσις* (σελ. 164), *λειτουργικώς* (σελ. 244): όλα πέρα ωρισμένων μικροδιαφορών ταιριάζουν με την Εισαγωγή). Κατά παράδοξο τρόπο, η δημοτική αξιοποιείται στα πολυάριθμα, καλά μελετημένα και πολύτιμα μέρη των ασκήσεων, όπου βέβαια πρέπει να υπάρχουν ασκήσεις της -τεχνητής- αυτής γλώσσας, με μερικές εξαιρέσεις, στις περιπτώσεις που είναι αναγκαίο να χρησιμοποιηθούν κάποιες ειδικές κλίσεις και συζυγίες της καθαρεύουσας· μια

δημοτική με τελικό -ν και τύπο ονομαστικής η δύναμι κ.ο.κ., αλλά οπωσδήποτε χρήσιμη πέρα από τη σύνταξη, συμπέρασμα που προκύπτει ήδη μόνο από τα σποραδικά κείμενα ασκήσεων που αντλούνται από τη νεοελληνική λογοτεχνία. Αν όμως βασιζόμαστε στο ότι ένας μεγάλος συγγραφέας της λογοτεχνίας οφείλει να βοηθήσει στην οριστική επικράτηση αυτής της *μεικτής* γλώσσας (σελ. 6), η επικράτηση αυτή θα πρέπει να παραμείνει ένα όνειρο, το οποίο ονειρευόταν ήδη ο Κοραΐς: τα μεγάλα ονόματα της λογοτεχνίας είναι πράγματι διαθέσιμα, μόνο που αυτά ακριβώς βοήθησαν τη δημοτική στο οριστικό της ρήγμα από την καθαρεύουσα.

Η ίδια γραμματική λαμβάνει υπόψη την αυστηρή καθαρεύουσα: *ίσταμαι, ιστάμην* (σελ. 159), *ύδωρ, ύδατος* (σελ. 73), *λμμήν, λμμένος* (σελ. 87), *δόρυ, δόρατος* (σελ. 74), *ηχώ, ηχούς* (σελ. 62) (το *ηχώς* της λαϊκής γλώσσας δεν αναφέρεται, βλ. *Νεοελληνική γραμματική* του Οργανισμού Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων, Αθήνα 1941, σελ. 245) και την αυστηρή δημοτική: *εμένανε* (II), *τα έκανε θάλασσα* (σελ. 19), *νάτος, τόσο δα* (σελ. 31), *πούντος* (σελ. 21 κ.ε.), *τα αλόγατα, βουτύρατα* (σελ. 63), *Γιώργης, Λευτέρης, Φλεβάρης* (σελ. 68), *θεότρελος* (σελ. 135), *θέμε, θέτε, θένε* (σελ. 231).

Η πραγματική διάκριση των δύο γλωσσών είναι φυσικά γνωστή στους συγγραφείς και «μπαίνει από την πίσω πόρτα» ούσα «καμουφλαρισμένη»: *στην γλώσσα της λογοτεχνίας και του απλούστερου προφορικού λόγου* (σελ. 58, παρόμοια σελ. 63, 85, 103, 163, 169, 170, 219, 221), *νεώτερα και δημοτικότερα* (σελ. 59, 63), *νεώτερες, δημοτικές λέξεις* (σελ. 81, 103), *αρχαίων, λογίων και κατά τα λόγια πλασμένων (επιθέτων)* (σελ. 103), *στην γλώσσα της επιστήμης, της δημοσιογραφίας κλπ.* (σελ. 119), *στην λογοτεχνική και ποιητική, ιδίως, γλώσσα* (σελ. 128, 169) *λογιότερας προελεύσεως* (σελ. 171), *σε υψηλότερον λόγο* (σελ. 219, 244). Κάποτε η δημοτική αναδύεται επίσης ως όρος (ουσιαστικό) που παραλήφθηκε από τον Α. Τζάρτζανο: *Νεοελληνική Σύνταξις* (I, 2η έκδοση, Αθήνα 1946, σελ. 338). Η καθαρεύουσα εμφανίζεται σε μια πρόταση που υπάρχει σε άσκηση στη σελ. 67, και συγκεκριμένα στην πρόταση 33: *στην λογοτεχνία σήμερα δεν χρησιμοποιούν την καθαρεύουσα*.

Ότι με τη «γλώσσα της λογοτεχνίας και του απλούστερου τρόπου ομιλίας» στην πραγματικότητα εννοείται η δημοτική, προκύπτει δίχως άλλο από τα συμφραζόμενα. Εξάλλου διαφωτιστική είναι και η πρόταση 7 της άσκησης στη σελ. 92: *Οι λογοτεχνικοί συγγραφείς χρησιμοποιούν συνήθως μια γλώσσα που απέχει αρκετά από τον κοινό λόγο ενός λαού*. Ότι αυτός ο ισχυρισμός δεν επαληθεύεται για τη νεοελληνική, το συμπεραίνουμε επίσης από την προσφωνούμενη στον τίτλο «κοινή νέα ελληνική». Αντίθετα, λοιπόν, η διδασκόμενη στο βιβλίο γλώσσα είναι τεχνητή και δεν μπορεί να εγείρει καμιά αξίωση στη νεοελληνική κοινή, αφού αποκλίνει σημαντικά από τη νεοελληνική λογοτεχνία. (Για την έννοια της *νεοελληνικής κοινής* βλ. π.χ. Ν. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, 2η έκδ., Αθήνα 1967).

Η διαφορά μεταξύ καθομιλουμένης και λόγιας γλώσσας (καθαρεύουσας) παρουσιάζεται πολύ καθαρά και γίνεται προσπάθεια να διακριθούν ακριβώς αυτές οι δύο: *στον κοινότερο λόγο, στον απλούστερο λόγο, σε μικρότερο κάπως βαθμό, λιγώτερο, στην λογοτεχνία κυρίως* (σελ. 170).

Παρόλα αυτά, οι περισσότεροι γραμματικοί τύποι απαντούν αδιάκριτα ο ένας δίπλα στον άλλο, χωρίς να ξεχωρίζουν ανάλογα με τα δύο «είδη ύφους»: τα *ίσταμαι-ιστάμην* υπάρχουν δίπλα στα *θυμούμαι-(ε)θυμόμουν* (σελ. 159-160). Αυτός όμως που λέει *προίτασο*, θα αποφύγει το *θυμόσουν*, ίσως πει *εθυμόσουν*, αλλά θα αποφασίσει τελικά σίγουρα να πει *εμμνήσκου*. Το *υπεραισιόδοξος* μπορεί να υπάρχει δίπλα στο *θεότρελος* (σελ. 135), χωρίς να δίνονται πληροφορίες για τη συχνότητα των εμφανίσεων και το είδος του ύφους στο οποίο ανήκουν. Το *με* βρίσκεται δίπλα στο *μετά*, το *κτυπώ* δίπλα στο *χτυπώ*, το *διεξήγα* και το *παρήγα* (σελ. 152) δίπλα στο *πρόσφερα* και στο *υπόταξα*, το *προέτεινα* δίπλα στο *κουτσόπινα*, τα *αγάπαγα,αγάπαγες, αγαπιόντουσαν, γραφόμασταν, αγαπιόσασταν,αποτελούμασταν* τα συναντά ο αναγνώστης σαν παρατηρήσεις στην κλίση -στη λογοτεχνία κυρίως- (σελ. 170), ενώ τα *εθεωρείσο, εθεωρείτο* (σελ. 167) υπάρχουν στον πίνακα. Η γενική του *χάρις* μπορεί να είναι *χάριτος*, η αιτιατική όμως δεν είναι *χάρι(ν)*, αλλά *χάριν*, επειδή η αιτιατική *χάρι* (καλύτερα να γράφει κανείς *χάρη*) υπάρχει μόνο στη περίπτωση

μιας ονομαστικής *χάρη* με τη γενική *χάρης*. Τα *άνθραξ, λάρυγξ, κλίμαξ, σήραγξ* (σελ. 37) υπάρχουν δίπλα στα *κήρυκας, κόρακας, πίνακας, πρόσφυγας* (σελ. 58)· για τα *αιών, πυρήν, τιτάν, εικών, άξων, παράγων, λιμήν* (σελ. 57) υπάρχουν ιδιαίτερες κλίσεις, ενώ στη συνέχεια υπάρχουν τα *εικόνα* (σελ. 61) και *λιμάνια* (σελ. 65), ενώ τα *άρχοντας, γείτονας, δαίμονας, σωλήνας, χειμώνας* (σελ. 58) κλίνονται όπως το *αγώνας*. Τα *λαμπτήρ, πράκτωρ, αστήρ* (σελ. 57) υπάρχουν δίπλα στα *αέρας, αναπτήρας, ανεμοστήρας* (σελ. 58), τα *έρως, γίγας, ομάς, ελπίς* (ελπίδα: σελ. 61), *ιδιότης* (σελ. 57) δίπλα στα *έρωτας, ελέφαντας, ήρωας* (σελ. 58). Πώς μπορεί κανείς μετά από όλα αυτά να περιγράψει ως εξαίρεση τον τύπο *της γυναικός* (σελ. 61), τη στιγμή που ούτως ή άλλως η γραμματική της νέας ελληνικής και η γραμματική της αρχαίας ελληνικής είναι ένα και το αυτό;

Ασφαλώς και δεν μπορούμε σε καμία περίπτωση να αμφισβητήσουμε το ότι όλοι αυτοί οι τύποι εμφανίζονται στην κοινή νέα ελληνική, όπως το αντιλαμβάνονται οι συγγραφείς, τουλάχιστον στην περίπτωση μιας συγχρονικής προσέγγισης· τολμούμε όμως να αμφισβητήσουμε το κατά πόσο είναι δυνατό να διδαχθεί μια τέτοια κοινή γλώσσα, η οποία είναι καθαρά πλαστή.

Η συγχρονική προσέγγιση που θέλει να έχει σχέση με μια νεοελληνική η οποία μπορεί να γίνει αντικείμενο διδασκαλίας πρέπει να ξεπεράσει οποιαδήποτε γλωσσική πραγματικότητα που είναι τόσο επηρεασμένη από το ιστορικό παρελθόν. Η επιστήμη έχει το δικαίωμα να παρατηρεί και να ερευνά την τρέχουσα πραγματικότητα, μπορεί επίσης να έχει το δικαίωμα να δημιουργήσει ένα έργο τέχνης με τύπους που για μια χιλιετία χρησιμοποιούνταν ο ένας δίπλα στον άλλο, δεν έχει όμως το δικαίωμα να αποτιμά τη δυνατότητα του έργου αυτού να αποτελέσει αντικείμενο συγγραφής, να διαβαστεί, να αποδοθεί προφορικά ή να διδαχθεί.

Η γραμματική που έχουμε στα χέρια μας πραγματεύεται μόνο την αντωνυμία, το ουσιαστικό, το επίθετο, το ρήμα, το επίρρημα και την πρόθεση και αφήνει τα υπόλοιπα κεφάλαια για μια δεύτερη έκδοση.

Η επίμαχη συνηθισμένη ταξινόμηση του ουσιαστικού δίνει τη θέση της λόγω της συγχρονικής θεώρησης σε ένα καινούργιο σύστημα που μας πάει πίσω στον Κουρμούλη, και το οποίο πραγματοποιεί την ταξινόμηση ανάλογα με τον αριθμό των διαφορετικών πτώσεων. Η λέξη *πατέρας* έχει στον ενικό μόνο τις πτώσεις *πατέρας* και *πατέρα*, στον πληθυντικό *πατέρες* και *πατέρων* και τοποθετείται στην κατηγορία της πλειοψηφίας των «δίπτων» ουσιαστικών. Ο *δρόμος* έχει στον ενικό και στον πληθυντικό τρεις διαφορετικές πτώσεις και ανήκει στην κατηγορία των «τρίπτων». Σε μια κατηγορία υπό επιφύλαξη που αποτελείται εκτός από λέξεις της λόγιας γλώσσας και από «μικτούς τύπους» (*αιών*), ο ενικός έχει τρεις πτώσεις, ο πληθυντικός δύο διαφορετικές. Ήδη εξαιτίας αυτού δεν ήταν δυνατό να εφαρμοστεί το κριτήριο της ταξινόμησης, γιατί από τις σημαντικές κατηγορίες η κατηγορία των «δίπτων» μόνη της έχει 18 υποκατηγορίες (και αν πάρουμε υπόψη μας τον αυστηρό υπολογισμό των συγγραφέων, αυτές φτάνουν τις 21), ενώ η κατηγορία των «τρίπτων» έχει μόνο δύο υποκατηγορίες, κι έτσι όλη η ταξινόμηση, παρά την κατηγοριοποίηση σε ισοσύλλαβα και ανισοσύλλαβα ουσιαστικά βρίσκεται σ' αυτήν την πρώτη κατηγορία. Εκτός αυτού, η πληροφορία ότι τα δίπτωτα έχουν δύο και τα τρίπτωτα τρεις διαφορετικές πτώσεις δεν μας είναι και πολύ χρήσιμη, γιατί στους δύο αριθμούς έχουμε να κάνουμε με τέσσερις ή και έξι διαφορετικές πτώσεις. Στο σημείο αυτό προχωρήσαμε με τον Α. Τσομπανάκη (Το κλιτικό σύστημα της Δημοτικής, *Χρονικά* 3-14), για να αναφέρουμε μόνο ένα παράδειγμα.

Για τον υπερθετικό βαθμό (σελ. 129 κ.ε.) θα μπορούσε να αναφερθεί το πρόβλημα του υπερθετικού του επιρρηματος στα νέα ελληνικά: το «μιλά ωραιότερα απ' όλους» δεν είναι πρόταση με υπερθετικό βαθμό, εξαιτίας του απαραίτητου «απ' όλους». Το «Georg läuft am schnellsten» σημαίνει «ο Γιώργος τρέχει το πιο γρήγορα, το γρηγορότερο» ή, όπως νομίζουν οι συγγραφείς, «γρηγορότερα (απ' όλους)»; Το *ντύνομαι* είναι μόνο μέσο, όχι πια παθητικό (σελ. 155).

Αν και ο υποφαινόμενος δεν μπόρεσε να συμφωνήσει σε βασικά σημεία με τους συγγραφείς, παρά ταύτα δεν θα έπρεπε να υποτιμηθεί η αξία του βιβλίου. Οι πολύτιμες ασκήσεις, η καλή επεξεργασία των χρόνων (σελ.

161 κ.ε.) και οι χρήσιμες παραθέσεις των ρημάτων (σελ. 187 κ.ε.) αποτελούν εμπλουτισμό της ελληνικής γραμματικής. Ακόμη και στην περίπτωση που αυτό δεν θα χαροποιούσε ιδιαίτερα τους συγγραφείς, ή θα τους έκανε να αισθάνονται παρεξηγημένοι, θεωρώ πως το κέρδος από αυτήν τη γραμματική βρίσκεται ακριβώς στο ότι πολύ σπάνια έχουμε δει με τόση ακρίβεια την ποικιλία των γραμματικών μορφών της νέας ελληνικής. Η γραμματική των Μπαμπινιώτη και Κοντού μας επεσήμανε τον κίνδυνο που διατρέχουμε όταν, έχοντας ως στόχο το διδακτό, δεν προσέξουμε το γεγονός της διγλωσσίας και προσπαθήσουμε αυτήν την ποικιλότητα της νέας ελληνικής να την ορίσουμε χωρίς να λάβουμε υπόψη μας αυτή τη διαφοροποίηση.

Μετάφραση: Ε. Φουντά &
Ου. Καλογερίδου